

UPOZNAJMO MATERIJALNU KULTURU DREVNOG PRIMORSKOG GRADA KRKA

Dubravka Žic

Mnoštvo vapnenačkih otoka kvarnerskog zaljeva, okruženih strmim Velebitom s istočne strane i Učkom sa zapadne strane, isplivalo je na plavu morsku površinu prepušteni moru, buri, jugu i valovima, kao i galebovi kad slete na more prepuštajući se struji, vjetru i jakom primorskom suncu.

Kanalom između Cresa i Raba približavamo se najvećem otoku kvarnerskog zaljeva — otoku Krku. Valovit, s mnogo lijepih humaka, bregova, dolina, draga i dražica, polja i dolaca, bogat krasnim vidicima i slikovitim panoramama leži otok Krk kao zaštitnik hrvatskog kopna. Popnemo li se na najviši vrh Obzovu (569 m), okružiti će nas Vrbničko, Baščansko i Omišaljsko polje, krčko polje Kimpi i punatski Sus, te omišaljsko »Jezero« i jezero »Ponikva«.

Pogledamo li dalje i dođemo do granice kopna i mora, hridina i valova, vidjet ćemo mnogo zaljeva i uvalica, puntarsku dragu sa zelenim otočićem Košljunom, omišaljski zaljev i zaljev Klimno.

Gledajući te zelene i sive humke, hridine i klance, raštrkana sela sa posivjelim kućicama, vinogradima i maslinicima zanima nas tko je prvi zakoračio u ovaj krš, sjekao danas već istrebljene i posječene šume, kopao među tim sivim kamenjem, vezivao čamce za vlažne izdubljene hridi i zaplovio među susjedne otoke.

Sa gušćom i bujnijom šumom od danas i plodnim obradivim zemljištem Krk je privlačio susjedno stanovništvo sa kopna. Lijepo izrađene kamene sjekire, zemljane posude iz predhistorijskog doba dokaz su da je ovdje postojao život još u neolitu. U starom vijeku nalazimo na otoku visoke i jake ljude, plemenite po naravi i gostoljubivo plemena Liburna. Oni su bili ogranak velikog ilirskog naroda nastanjeni uz obalu od rijeke Krke do Raše u Istri, pa tako i na otoku Krku. Dolazili su u dodir sa drugim narodima, naročito sa Grcima koji su ovdje imali svoje naseobine.

Godine 280. prije n. e. propale su sve grčke kolonije u Dalmaciji osim na Visu. Ubrzo postaju Liburni saveznici Rimljana a postepeno

i njihovi podanici. Liburni su se opirali Rimljanima oko 240. g. zapravo od 230. g. prije n. e. do 10. g. n. e. Tako je Krk ušao u sastav rimskog carstva, a Rimljani u zajednici sa Galima miješaju se sa pokorenim Liburnima. Rimske obitelji, vojska i trgovci naseljavaju se u postojeće gradove, a naročito u glavni grad Curicum ili Curictu. Rimski osvajači ostaju na otoku do propasti rimskog carstva 476. godine.

Iz rimskog doba postoje na otoku mnogi spomenici kao: nadgrobni kameni, svjetiljke, ruševine zidina i razni nakiti. Od II stoljeća počinju polako nadirati Slaveni i u skupinama dolaze i do Carigrada. U zajednici sa Gotima i Avarima prodiru do Dalmacije kao pljačkaši, tjerajući starosjedioca i naseljavaju se u osvojene krajeve od 630. g. do 640. g. Tako je i otok Krk u VII stoljeću nastanjen Hrvatima.

Oni naseljavaju sjeveroistočni dio otoka, dok se u zapadni dio, naročito u grad Curicum povlače romanski starosjedioci, podižu zidine da bi sačuvali to područje za sebe. Cijeli otok Krk, osim te izdvojene cjeline, poprima hrvatsko obilježje. Ubrzo dolazi do sukoba između romanske skupine, zapravo mješavine Liburna, Rimljana i Gala s rimskom kulturom i posebnim jezikom i hrvatske skupine na sjeveroistočnom dijelu otoka nestaje.

U samom mjestu Krku počinju se ubrzo miješati Hrvati sa starosjediocima, unose svoju krv i imena u taj romanizirani grad, a gube svoj jezik prihvaćajući talijanski jezik i osjećaje. Od milanskog edikta crkva se razvija, te proširuje svoju moć i na Hrvate. Započinje pokrštavanje, Hrvati se opiru, primaju novo pismo — glagoljicu i staroslavenski jezik, ali u X stoljeću kršćanstvo se ipak učvrstilo.

Najburnija i u političkom pogledu nesigurna i različita prošlost otoka počinje — može se reći — tek sada. Poslije propasti rimskog carstva romanizirani narodi iz straha pred Hrvatima priznavaju bizantsku vlast do 878. godine. Za vrijeme cara Vasilija preuzimaju pokroviteljstvo nad otokom hrvatski vladari, a Krk im plaća 100 dukata godišnje. Oko 1000. godine zagospodare Krkom Mlečani do 1059. godine. Od tada pa do 1118. godine opet je Krk pod hrvatskim vladarima, a kasnije i Arpadovićima. Godine 1118. Venecija po drugi put zavlada otokom i daje ga u leno krčkim knezovima.

Krčki knezovi, bez tradicije, nepoznatog porijekla, skloniji diplomaciji nego ratovanju, spretni trgovci, započinju svoju historiju knezom Dujmom — praocem kasnijih frankopanskih potomaka. Imućni Dujmov rod počinje se potpisivati de Frankapan ili de Frangepanibus. Nije li to možda zato što je njihovo ime bilo više ili manje slično imenu rimskih Frangepana, te su se počeli ponositi svojim srodstvom sa tim rimskim velikašima, iako su bili domaći plemići sa otoka Krka. I u XV stoljeću primaju ime i grb Frangepana, iako se osjećaju Hrvatima koji brižno njeguju glagoljicu.

Od 1133. godine vladaju oni otokom do 1243. godine kad ga Venecija uzima do 1260. godine. Ali knezovi, sve više imućniji, opet ga dobiju u leno od Venecije, a 1350. godine od hrvatsko-ugarskih kraljeva.

Krk ostaje pod Frankopanima do nesretnog Ivana Frankopana, prevarenog od Mlečana, do onog o kojem je ispjevao narod pjesmu u kojoj Ivan govori o otoku:

»Komu te ostavljam?
Ostavljam te ptici,
Ptici lastavici
Ka će tenim danom
Nad tobom letiti;
Meni tužan spomen,
A svitu paklensku
Neviri tužiti.«

Pad Venecijom ostaje Krk 300 godina do pada Venecije 1797. godine, kada ga preuzima Austrija sa prekidima od 1805. do 1813. godine, jer dolazi Napoleonova vojska. Nakon raspada Austro-Ugarske 1918. godine narod se napokon oslobodio i sretan je što će moći ostvariti novi život u slobodnoj narodnoj državi.

Ali, sve su nade propale; pojavile su se crne košulje sa mrtvačkim glavama na prsima, crne mletačke kape i crna 29-mjesečna talijanska okupacija. Teror, nasilje, integracije, nesigurnost, samoobrambeni ustanak i bježanja i, najzad kapitulacija, a uz pozdrav »arrivederci« sa krčkim talijanašima odlazili su D'Annunzijeve arditu u Italiju. Tako je započeo novi život u novom jugoslavenskom duhu, ali polako dolazi i razočarenje u novoj državi. Demonstracije narodne svijesti uz sopele i narodne nošnje krčile su put novoj, boljoj budućnosti; ali došao je novi zločin — najveći zločin našeg stoljeća — drugi svjetski rat: nova talijanska okupacija, iskrcavanje oružja i vojske, plakati na sivim kućama staroga Krka. I opet ono isto što rat može donijeti sa sobom: nekoliko godina mraka i smrti do 17. travnja 1945. godine.

More je mirno a dan je topao i sunčan. Svugdje unaokolo je tiho, samo blagi povjetarac narušava mir nad gradom. Polako plovim ka gradu. Vidim hrpu zgurenih i posivjelih kuća što su se gusto i nepravilno stisnule jedna uz drugu od samih hridina i mora uz brijeg, između dviju dolina, vinograda i zelenih šumica.

Oko čitavog grada dižu se stare još dobro sačuvane i bršljanom obrasle gradske zidine. Iznad mnoštva kućica i uskih ulica izdigla su se četiri lijepa zvonika različitih stilova, koji svojom ozbiljnošću prkose svim vjekovima, vjetru i kiši. Gledajući taj stari grad pitamo se da li je to bilo tako i pred mnogo hiljada godina. Te stare hridi, zidine i posivjelo kamenje najbolje bi nam moglo ispričati svu onu burnu prošlost ovog malog grada. Ta prošlost bila je ista kao i prošlost cijelog otoka Krka jer je ovaj stari grad oduvijek bio središte i duša otoka.

Prvi početak grada nije nam poznat. Ali postojao je već davno jer ga prvi spominje grčki geograf Strabonij koji je umro 18. godine n. e. On ga naziva Ciriaticumom, a polovicom II stoljeća drugi grčki pisac

Ptolomej naziva ga Curicta. U današnjoj biskupiji postoji nadgrobni spomenik iz II stoljeća koji je bio podignut nekom tribunu, patronu grada Krka, a na njemu piše o Krku kao »splendidissima civitas Curictarum«, tj. presjajni grad Curicta.

Curicta ili Curicum, Vecla ili Vegla u srednjem vijeku, kako naziva Konstantin Porfirogenet — čija je to bila naseobina u početku?

Bila je to naseobina Liburna, kasnije Rimljana, a možda nekad i grčka kolonija. Da li u tom gradu postoji nešto iz njegove najstarije prošlosti, predhistorijskog doba, starog vijeka?

Prošetajmo se gradom i pogledajmo što su ostavili najstariji starijedioci, i svi oni narodni, kneževske porodice, počevši od Liburna do danas, koji su se u ovom gradu rađali, umirali i nestajali ostavljajući iza sebe velike spomenike kulture.

Sve spomenike grada Krka iz različitih kulturnih razdoblja njegove povijesti možemo podijeliti prema historijskom redoslijedu.

1. DOBA ILIRA

Iz najstarijeg doba, kad su u gradu živjeli Iliri, nisu sačuvani spomenici arhitekture. Nije ni čudo, jer je u to doba bilo graditeljstvo još na niskom stupnju, a ukoliko je nešto i bilo, uništili su Rimljani ili je zub vremena uništio tokom stoljeća. Sačuvani su samo neki fragmenti posuđa.

2. RIMSKI SPOMENICI

Ako pogledamo Krk sa zapadne strane, opaziti ćemo još dobro sačuvane zidine na vrhu brijega kod samostana trećoredaca, odnosno sjevernih vratiju Krka »Porta di sù« pa sve do gradske vijećnice. One potječu iz III stoljeća n. e., zapravo iz razdoblja rimske vladavine. I sam samostan trećoredaca počiva na zidinama, kako se to vidi iz velike debljine donjeg dijela njegovog sjeverozapadnog zida. Možemo reći da djelimično potječu i iz grčkog razdoblja jer su ti zidovi građeni od velikih pravilnih blokova kamena od kojih se onda tako gradilo.

Te stare zidine odoljele su napadima od 1133. godine, kad su na grad navalili Hrvati i bili poraženi od Mlečana i 1480. godine, kad su se niz brijeg spustile kolone od 6000 vojnika sa topovima, konjima i cijelom ratnom opremom pod vodstvom vojvode Blaža Magjara.

Iz grada se moglo izaći na četiri mjesta. To su bila vrata grada kao i danas sa kulama za stražu i obranu te se kroz njih ulazilo u grad. Na sjeveru su bila vrata »Porta di sù« koja se prvi puta spominju 1186. godine u jednoj darovnici krčkog biskupa Ivana. Na istoku su bila »Porta pisana«, a na obali »Piccola porta«, a glavna vrata su bila kroz današnju vijećnicu.

Sve nam ove zidine svjedoče da se grad Curicta nalazio na istom mjestu gdje se nalazi i današnji Krk ili možemo sa sigurnošću tvrditi da Krk vjekovima nije mijenjao položaj, a možda ni veličinu što nam potvrđuju iskopine iz najstarijeg doba nađene na Kamplinu i kraj nekadašnje crkve sv. Lovre. Sam položaj grada i pristup gradu sa sjeverne i istočne strane iz rimskih naselja Punta, Baške i Vrbnika, te Omišlja i Dobrinja određivao je položaj ulica. Glavne ulice, prva koja je vodila od istoka na zapad, od Porta pisana do glavnog trga, pa Galija koja vodi od trga do crkve Majke božje od zdravlja i rimski cardo od Porta di sù do biskupskog dvora, bile su nekada kao i danas. Ako su postojale ulice postojale su i kuće slične današnjima, jer na mnogim kućama možete pročitati poneki natpis iz rimskog razdoblja. Te kamenite uske ulice i sive kuće bile su svjedoci tadašnjeg života. One bi nam mogle pričati o ljudima, njihovom životu i o poznatim rimskim termama.

U kolovozu 1960. godine pronađena je kod katedrale rimska terma iz prvog stoljeća. Od te terme još je dobro sačuvan jedan bazen, danas u obliku crkvene cisterne, a ispod puta nalazi se ložište i ostaci nekih drugih prostorija. Kod ove terme sačuvalo se i oko 28 kvadratnih metara bijelog mozaika iz prvog stoljeća. U nekadašnjoj rimskoj zgradi na forumu, u kojoj je kasnije bila podignuta rimska terma, pronađen je mozaički pod sa mitološkim figurama. Danas je to konoba Nikole Vasilića. Pod će biti iz drugog stoljeća, a terma iz trećeg ili četvrtog stoljeća. Mozaici su vrlo zanimljivi zbog sačuvanih mitoloških crnih figura helenističkog upliva.

Iz doba Rimljana sačuvani su razni stupovi u crkvama, nadgrobni spomenici, natpisi, žare i posuđe pronađeno na nekadašnjem rimskom groblju na poljani kraj zgrade općine.

Pod zemljom ima još mnogo toga, a mnogo je već i propalo.

3. RANOKRŠĆANSKI SPOMENCI

Pred našim očima prolaze godine, vjekovi. Prolaze kršćanski hramovi, crkva sv. Lovre, a između njih izdiže se današnja krčka katedrala.

Smjestila se na ovcem ravnom prostoru na dnu brežuljka uz more. Od mora je dijeli samo put i preko puta biskupski dvor koji se diže nad samim hridinama, a djelomično i na gradskim zidinama. Pročelje sa glavnim vratima gleda prema zapadu na rimski Cardo koji dijeli Krk na istočnu i zapadnu polovicu, te veže gornja vrata sa podnožjem brežuljka do mora. U Krku postoji biskupija još od 827 godine, a pošto je ona morala imati katedralu, postavlja se pitanje, kada je nastala današnja katedrala i da li je ona prva krčka katedrala?

Postoji tradicija još iz polovice prošlog stoljeća da je prva krčka katedrala bila crkva sv. Lovre. Ona se nalazila na starom rimskom i

ranokršćanskom groblju uz benediktinski samostan sv. Lovre. U onim teškim vremenima, kad je bilo opasno graditi domove izvan zidina, sigurno je da ni crkva sv. Lovre, koja je bila izvan grada, nije mogla biti katedrala. Tradicija dalje govori da je sazidana crkva sv. Kvirina kao druga katedrala, a da je današnja treća po redu. To je netačno, jer sve istinite činjenice, datirani i nedatirani dokumenti tvrde da je današnja katedrala prva krčka katedrala. Ne postoji ni jedan datirani dokument o podizanju katedrale, ali postoje dva nedatirana spomenika od kojih jedan govori o započetom »dijelu stupovlja« a drugi o gradnji katedrale.

Prvi se nalazi iznad kapitela četvrtog stupa u stupovlju na južnoj strani ako se broji od glavnih vratiju. Napisan je na latinskom jeziku i u prijevodu glasi: »Djevičin sin dao krčkom biskupu domorocu da što ovo djelo stupovlja od njega započeto dovede do sretnog svršetka«.

Drugi natpis se nalazi na južnom bočnom zidu katedrale izvana nad zatvorenim prozorom. Napisan je na fino brušenoj ploči od bijelog mramora na pravokutnoj bazi nad kojom je pravilan polukrug sa bogatom profilacijom. U polju polukruga isklesan je plastično i veoma vješto jednokraki križ koji je ukrašen fino izrađenim rozetama. Napisan je također latinskim jezikom i glasi: »Crkva se gradila u vrijeme krčkog biskupa Ivana. Arhiprezibet S. dao je načiniti ovo djelo«. Ali sada se ne zna koji je to biskup Ivan.

Ako te natpise usporedimo sa dva druga nadgrobna natpisa u katedrali, taj biskup Ivan bio bi iz XVI stoljeća. Ali prvi datirani dokument u kojem se spominje katedrala potječe iz 1186. godine od biskupa Ivana, a govori da je to taj biskup Ivan koji se spominje i kod gradnje frankopanske sudnice 1191. godine. U tom dokumentu se govori da je biskup Ivan darovao benediktincima samostana sv. Ciprijana svoju crkvu sv. Ivana kod gornjih vratiju u Krku, a zadužuje ih da moraju davati godišnje njegovoj katedrali sv. Marije jednu libru tamjana.

Iz tog se dokumenta vidi da je katedrala postojala već u XII stoljeću i da je on nije mogao tada graditi, jer je vršio već jednu gradnju, a izgrađena katedrala zahtijeva i velike izdatke.

Postoji još mnogo dokumenata, u kojima se današnja katedrala naziva crkva sv. Marije ili velika crkva ili krčka katedrala. Iz svih tih podataka nedvojbeno je da je katedrala postojala i prije biskupa Ivana koji se spominje u XII stoljeću. U posljednje vrijeme dokazano je da potječe iz druge polovice V stoljeća ali je kasnije mnogo pregrađivana.

Uđimo i razgledajmo našu najveću krčku crkvu koja je posvećena Uznesenju Marijinu.

Ona je trobrodna bazilika sa dva reda stupovlja kojoj se danas samo srednja lađa svršava sa poligonalnom apsidom. Pobočne lađe završavaju ravnim zidom.

Arheološka istraživanja od 1958. godine pokazala su da su te pobočne lađe svršavale i u početku ravnim zidom, ali su bile duže za oko 1 metar.

U doba romanike unutra su bile upisane okrugle apside, a u doba renesanse skraćene su na taj način da se sazidao prostor ispod triumfalnih lukova, a ono što je ostalo izvan crkve bilo je porušeno. Od glavnih vratiju pa do kraja apside dužina katedrale iznosi 40,15 metara, a širina 14,50 metara. Sa južne strane ima 10, po materijalu i formi, nejednakih stupova sa četiri tipa kapitela. Lukova ima isto 10, ali je onaj uz svetište nekoć sazidan, zbog produženja svetišta prema nutrini crkve.

Razmak između stupova je jednak (3,10 m). Sjeverni red stupova ima 9 stupova i 10 lukova. I tu je prvi sazidan. Stupovi su i ovdje različiti sa 4 tipa kapitela od kojih su dva sa životinjskim motivima.

Crkva ima sa svake strane dograđene po tri kapele od kojih su južne sve jednake. Zapravo ove južne malo izbijaju iz bočnog zida crkve da se jedva mogu nazvati kapelama dok su sjeverne različite i veće.

Podimo malo bliže i razgledajmo stupovlje sa zanimljivim kapitelima i tihe i polumračne kapelice. U stupovlju opažamo dvije građevne faze. Starija faza obuhvaća stupovlje od apside do stupa sa natpisom o započetom »dijelu stupovlja«, a mlađa faza obuhvaća dva posljednja stupa do glavnih vrata. Ova se razlika naročito opaža s južne strane.

Prva dva stupa od glavnih vrata sa svojim bazama i kapitelima posve su jednaki i daju dojam prelaza romanike u gotiku. Luk, koji nose ova dva stupa, širi se od svih stupova u stupovlju. Nakon ta dva stupa dolazi treći, stari mramorni monolit. Iza njega je stup sa spomen-pločom gradnje stupovlja. Taj stup sa još šest stupova iza imaju baze ispod današnjeg poda, a kapiteli su im osim jednog svi jednaki.

U sjevernom stupovlju na početku postoji samo jedan stup, a umjesto drugog stoji potporni zid. Ovaj stup nije jednak prvim stupovima na južnoj strani jer mu je baza ispod poda. Drugi je stup sa karakterističnim životinjskim kapitelom koji prikazuje ptice, lava i zmaja. Iza njega stoji sedam stupova kao i na južnoj strani. Baze su im ispod današnjeg poda, a kapiteli su im jednaki korintskim kapitelima na južnoj strani, osim stupa na ulazu u apsidu, koji je također životinjski. On prikazuje kako ptice jedu ribu.

Ta jednakost prvih sedam stupova nameće misao da je stup sa spomen-pločom nekada bio prvi stup u stupovlju.

Fasada zgrade morala je počinjati uz treći stup sa južne strane i uz drugi stup sa životinjskim kapitelom sa sjeverne strane. Nameće se pitanje što je bilo ispod pročelja do cardusa i kad se porušio pročelni zid i produžila katedrala. Tu se nalazio nekoć nartex. Na fasadni zid nartexa naslanja se sv. Kvirin a ta se crkva prvi put spominje 1355. godine kod restauracije, te je već prije morala postojati. Zbog toga se ne zna da li se produženje katedrale zbilo istodobno sa gradnjom sv. Kvirina ili ne.

Prvi pisani dokument o spoju katedrale sa sv. Kvirinom potječe iz 1489. godine a i kasnije imamo još mnogo dokumenata. Proces

izgradnje katedrale tekao je uglavnom u tri faze: u prvoj fazi sagrađena je ranokršćanska bazilika s nartexom; u drugoj fazi gradi se sv. Kvirin na taj način da se oslanja na pročelni zid nartexa i u trećoj fazi nartex se uzima u katedralu i ova se spaja sa sv. Kvirinom u jedno tijelo kako kaže 1659. godine biskup Gergiceus.

Pogledajmo iz bliza kapele i njihove oltare. Sve su one nastale u XV i XVI stoljeću. Prva kapela na južnoj strani od glavnih vrata jest kapela sv. Križa koja je nastala u XV stoljeću za vrijeme Frankopana. Kao ulaz ima gotički triumfalni luk koji počiva na dva stupa. Ti stupovi i dva početna jednaka stupa u stupovlju bila su spojena željeznim rešetkama, tako da je sama kapela predstavljala apsidu. Danas još možemo vidjeti mjesta gdje su bile pričvršćene rešetke. Godine 1580. skinute su rešetke da se ne bi sakupljale u njoj žene i ometale svojim pričanjem ostale vjernike. Ova kapela ima danas rešetke samo na ulazu jer je još od prvih decenija XIX stoljeća izložena u njoj srebrna pala iz 1477. godine.

Na južnoj strani imamo još dvije kapele slične prvoj. Međusobno su identične po veličini i obliku. Danas su u njima oltari Gospe Karmelske i sv. Nikole. Kapela Majke božje Karmelske srednja je kapela u južnoj lađi. Veličina joj je kao i kod ostalih, osim što je njezin luk nešto niži zbog terena. Kapela sv. Nikole nalazi se odmah nakon pobočnih vratiju neposredno pred donjim presbiterijem. U srednjoj lađi imamo tri kapele.

Kapela Porođenja Marijina nalazi se do pročelnog zida katedrale u sjevernoj pobočnoj lađi. Nekada je imala oltar koji je nestao kad je 1853. godine u ovu kapelu prenesena krstionica. Kapela Srca Isusova druga je po redu u sjevernoj lađi. Ona ima ožbukani strop a na uzdužnim zidovima četiri polukružna prozora. U njoj imamo sliku sv. Krunice od Andre Vincentina. Slika predstavlja uspomenu na bitku kod Lepanta. Na njoj vidimo papu Pija V, kraljeve, kraljice i vitezove. Ispred oltara pod mramornom pločicom nalaze se ostaci krstionice otkriveni 1957. godine.

Kapela sv. Barbare ima trostraničnu apsidu. Na rebrima svoda isklesani su frankopanski grbovi, a u sjecištu rebara postoji zajednički obiteljski grb sa lavovima koji lome kruh.

Današnji je oltar kameni, a slika ima likove majke božje, sv. Antuna opata i sv. Barbare iz 1500. godine. Samo malo podalje nalazi se sakristija koja nije uvijek bila na današnjem mjestu jer su se najstarije sakristije gradile nasuprot srednjoj apsidi. Ali u XI stoljeću počinju se skraćivati ulazne ceremonije, tako da se i sakristija ove katedrale pomiče bliže oltaru. Uglavnom na današnje mjesto pomaknuta je u doba romanike.

Danas je obložena drvenim ormarima i naslonjačima ukrašenim rezbarskim radovima. To je dao učiniti biskup Baltaza Nasadin koji je i na vidljivo mjesto dao izrezbariti svoj grb.

Pogledajmo još neke lijepe slike i vrijedne predmete u katedrali. Sadašnji veliki oltar iz bijelog mramora nalazi se do 1830. godine u kapeli Srca Isusova, a djelo je nepoznatog talijanskog umjetnika iz

druge polovice XVII stoljeća. U prezbiteriju se nalaze četiri velike slike na platnu koje je slikao Cristofor Tasca iz Bergama. Na desnoj strani slika prikazuje žrtvu Abrahamovu, druga predstavlja manu u pustinji, a na lijevoj strani jedna slika predstavlja umnožavanje kruha, a druga je »Posljednja večera«. Ispod njih se nalazi s lijeve strane biskupska stolica koja potječe iz XVII stoljeća.

Osim toga vrlo je vrijedna Pordenonova slika iz XVI stoljeća te nekadašnja pala glavnog oltara iz srebra, vrlo vrijedno umjetničko djelo, koje je 1477. godine darovao posljednji krčki knez Ivan Frankopan.

Izađimo iz katedrale i prošećimo se starim rimskim cardom. Nasuprot katedrali stoji, a na nju se i naslanja, druga romanička crkva sv. Kvirina.

4. DOBA ROMANIKE

Crkva koju zovemo sv. Kvirin sastoji se zapravo od prizemlja i I kata. U prizemlju je crkva sv. Margarite, a na katu sv. Kvirina. Po vanjskom obliku one su jedna jedinstvena građevina iz domaćeg bijelosivkastog klesanog kamena u romaničkim redovima.

Gornja se crkva naslonila svojim istočnim bokom na nartex katedrale, dok istočni bok donje crkve graniči sa zapadnim rubom carda. Tako se gornja crkva nadvila na put sa svojom istočnom lađom, te je time nastao nadsvođeni prolaz pred katedralom.

Sv. Kvirin je orijentiran u pravcu jug — sjever, tako da mu apside gledaju prema jugu. Donja crkva sv. Margarite poklapa se u tlocrtu sa gornjom crkvom ali nema istočne pobočne lađe sa apsidom, jer se trebao ostaviti slobodan cardo.

Sv. Margarita nema okruglih stupova već pilastre na kojima su konstruirani lukovi. Između srednje i pobočne lađe konstruirana su tri luka od kojih su dva krajnja međusobno skoro jednaka, a srednji je nešto duži. Kao pojačanje srednjem luku konstruiran je jedan romanički luk. Ovaj luk je niži te je prostor između jednog i drugog zazidan. Svodovi su ožbukani, a pod je od grubo klesanog domaćeg kamena.

Zidovi su romaničkog porijekla, građeni u redovima od pravilno klesanog domaćeg kamena. Vrata ove crkve su na istočnom boku a nekada je imala vrata sa romaničkim lukom i na zapadnom boku, ali su sada zatvorena. U apsidama na južnom boku ima po jedan uski romanički prozor sa polukružnim vrhom, a i na zapadnom boku su dva mala romanička prozora u obliku pukotine. Ona ima oltar sa starinskim aspelom u srednjoj lađi.

Pođimo sada širokim kamenim stepenicama kroz zvonik koji je kasnije sazidan u crkvu sv. Kvirina. On ima dva reda stupova, u svakom redu po dva okrugla stupa na kockastim kapitelima nad kojima su tri romanička luka. I ovdje su svi zidovi od domaćeg kle-

šanog kamena koji je poredan u romaničkim redovima. Na južnom boku su tri romaničke apside, također iz glatko klesanog kamena sa romaničkim lukovima i tri originalna prozora u srednjoj i po dva ista, ali nešto manja, u pobočnim apsidama. Te su apside nekada bile ukrašene freskama od kojih je danas ostao u zapadnoj lađi tek jedan mali dio. Na zapadnom zidu dva su velika prozora romaničkog oblika, a na istočnom se može vidjeti jedan dobro klesan romanički luk koji je danas zatvoren, a nekada je služio kao otvor preko kojeg je sv. Kvirin bio spojen sa katedralom.

Prvi dokument o ovoj crkvi postoji iz 1355. godine dok iz ranijeg razdoblja nema historijskih podataka. Ova crkva potječe iz doba od X do XII stoljeća a najvjerojatnije iz početka XI stoljeća.

Prošetajmo sada cardom, skrenimo u neke pokrajne ulice i pogledajmo što je još ostalo iz doba romanike. Odmah do biskupije nalazi se velika kvadratična frankopanska kula koja potječe iz 1193. godine, kako govori teško čitljivi natpis na njoj. Napisan je na latinskom jeziku i u prijevodu glasi: »To je djelo čitave ove općine. Godine gospodnje 1191. za vremena biskupa krčkog Ivana kao i za krčkih knezova Bartola i Vida to bi djelo započeto.« Odmah uz nju sagradili su sudnicu i tamnicu.

Na sami cardo gleda pročelje kuće Mike Kosića na kojoj opažamo tragove romanike, koje također nalazimo i na kući monsinjora M. Polonija. Vijugavo između kuća uspinje se cardo na brežuljak do crkve Majke božje od zdravlja i Porta di sù ili Portesuso.

Nekada crkva sv. Mihovila, a danas crkva Majke božje od zdravlja smjestila se između benediktinskog i trećoredskog samostana. Crkva sv. Mihovila bila je crkva istoimenog samostana koji se naslanjao na zidine. Taj se samostan spominje prvi put 1271. godine a crkva 1374. godine. Oko 1450. godine bila je opatija sv. Mihovila ukinuta i priključena krčkoj biskupiji. Pokraj malih vratiju sjeverne sakristije nalazi se ploča u obliku polukružnice. U sredini je uklesan list, a na njemu ruka sa tri ispružena prsta i dva pauna što predstavljaju simboliku kršćanskog i redovničkog života. Na ploči piše da je crkvu sagradio svećenik Bonus koji se spominje 1186. godine u darovnici biskupa Ivana kao svjedok. Ta je ploča kasnije prenesena (1944) na današnje mjesto jer je sakristija novog datuma, a crkva potječe iz XII stoljeća jer se i trg pred njom spominje već 1283. godine.

U crkvu se ulazi ispod zvonika. Zvonik je četverouglast, ima dva sprata i šesterostranu piramidu koja je visoka 1,75 m, a cijeli zvonik 21 m. Dio na kojem počiva piramida građen je u romanskom, dok piramida u gotskom stilu. Na drugom katu su prozori koji su bili prošireni da bi se zvuk zvona, koji se nalaze unutra, što bolje širio. Današnja zvona su novijeg datuma od 1926, a zvonik potječe iz doba gradnje crkve, ali je kasnije još nadograđivan.

Crkva je trobrodna jer je dva reda stupova i dva pilastra sa svake strane dijele na tri lađe. Samo srednja lađa ima apsidu koja nije polukružna već eliptična. Pobočne lađe završavaju ravnim zidom. Apsida gleda prema istoku, a glavna vrata su nasuprot, prema za-

padu. Osim ovih vrata postoje još na pobočnim zidovima po jedna u pobočne sakristije. Nad ožbukanim sivoobojenim zidovima diže se pet romaničkih lukova sa svake strane. Nad glavnim vratima u širini srednje lađe do prvih stupova smješten je kor na koji se dolazi izvana stepenicama kroz zvonik. Pod je popločen obojenim pločicama. Na pobočnim zidovima nalaze se po dva polokružna prozora. Glavni oltar ima dvije stepenice, cijeli je od drveta koje nije bojadisano. Sagrađen je u baroknom stilu, a posvećen je sv. Mihovilu. Oltar u južnoj lađi posvećen je Majki božjoj, dok se ne zna kome je posvećen oltar u sjevernoj lađi.

Godine 1849. crkva je restaurirana. Načinjene su dvije stepenice i popločeno je tlo ulaza. Ulazna vrata su proširena, skinuti su krovovi svih lađa i postavljeni novi, pobočne lađe podignute su za 60 cm. Nestao je gotički prozor u pozadini apside, a napravljeni su pobočni. Kad bi pogledali sa zvonika ove crkve, vidjeli bismo negdje već porušene, a negdje još dobro sačuvane zidine koje idu od glavnih vrata do istočnih Porta pisane.

Godine dalje prolaze, mijenjaju se stilovi i grade se nove crkve.

5. DOBA GOTIKE

U razdoblju iz XIII u XIV stoljeće sagrađena je i današnja crkva trećoredaca uz istoimeni samostan sagrađen iz kamenih kvadrata. Ovaj se samostan spominje prvi put 1284. godine, a sazidan je djelimično na rimskim zidinama. To je u početku bio samostan konventualaca, a kasnije su ga preuzeli trećoreci glagoljaši koji ga drže i danas.

Crkva je u svojoj osnovi gotička crkva, premda nema gotičkog svoda u lađi, već samo u svetištu.

I tvrđava kod biskupije, te okrugla kula nastale su u XIV stoljeću ili početkom XV stoljeća, poligonalna kula na moru 1484. godine, te gradska vijećnica krajem XV stoljeća.

6. RENESANSA I BAROK

Renesansna pravokutna pačetvorina, obložena klesanim kvadratnim kamenim pločama sa kupolom visokom 48 m uzdiže se iznad svih krčkih kuća i ulica. To je zvonik krčke katedrale. Orijeantiran je u smjeru sjever — jug. Sjeverna i južna strana duge su po 6 metara, dok su istočna i zapadna za 30 cm kraće. Ima tri kata odijeljena kamenim vijencima, kupolu sa kamenim vratom i na vrhu arhandela od mahagonijeva drveta obloženog bakrenim limom.

Na prvom katu na sjevernoj strani nalazi se veliki prozor na vrhu zaobljen u polukrugu s kamenom balustradom dolje. I s nutarnje strane presvođen je prvi kat debelim i teškim klesanim kamenjem.

Prvi kat završava malim vijencem, a tada dolazi drugi kat sa željeznim mehanizmom sata sa okruglom sferom i kazaljka izvana. Iznad sata ispod velikog vijenca nalaze se tri grba. Ispod sata je duždev grb razdijeljen na dva polja i u svakom polju po jedan cvijet, a ispod grba natpis o restauraciji zvonika. Svod drugog kata je ravan, a prevođen je pomoću poprečnih željeznih motki materijalom od drobljenog kamena, opeka, vapna i pijeska.

Treći kat odijeljen je od drugog jakim vijencem. Sa sve četiri strane trećeg kata nalaze se velike bibore koje svršavaju polukrugovima. U ovom katu smještena su četiri zvona iz 1927. godine, a peto zvono smješteno je u jednom prozoru u koji udara bat sata a na njemu je napisana godina 1515. kada je dovršena prva faza izgradnje zvonika. Nad velikim vijencem trećeg kata, ispod kojeg je još jedan manji vijenac, kao u prvom katu na uglovima platforme, nalaze se tri kamene vaze u kojima je željezno cvijeće.

Na tom dijelu diže se osmerokutna prizma od glatkih bijelih kvadara u redovima bez izbočina na uglovima, što pokazuje drugu fazu izgradnje. Ona se svršava jakim kornišem nad kojim je kratki kornižasti vrat kupole. Ona se diže poput osmerostranične gomoljke sa šiljastim dijelom gore, a na njemu je kip arhanđela sv. Mihovila.

Kupola je građena iz opeka i ožbukana cementnom žbukom. Na njoj je izgrađen kameni stalak, a u njega je utaknut kip. Godine 1933. jaka je bura odbila arhanđelu oba krila, ali su 1935. opet bila stavljena na mjesto i pozlaćena.

Pogledajmo još najnoviju benediktinsku crkvu Uznesenja Marijina. Ona se nalazi na vrhu grada uz benediktinski samostan. On se prvi put spominje 1506. godine. Oporukama građana samostan je ojačao, ali u XVI stoljeću započinju nevolje. Bio je orobljen dva puta, a od 1603. u njemu nema redovnica sve do 1619. godine kada dolaze dvije benediktinke iz creskog samostana sv. Petra. Samostan je opet ojačao i još i danas u njemu žive benediktinke.

Crkva se prvi put spominje 1348. godine. Ona je i ranije bila gotička crkva, dok je danas njezina karakteristika barok. To možemo vidjeti naročito u svodu i u kornižama.

Spustimo se Galijom do glavnog trga i izađimo iz ovog drevnog grada jer poslije ove crkve nije sagrađen niti jedan spomenik, već su se samo oni, koji su bili sagrađeni, nadograđivali i restaurirali da smo ih mogli razgledati i dočarati sebi kako su živjeli ljudi prije nas, kakvi su bili njihovi stilovi gradnje i njihovi običaji. Svatko tko pogleda ovaj stari grad opaža da bi se još mnogo toga moralo učiniti da bi te već napola porušene zidine i svi pronađeni spomenici kao i mnogi koji još nisu otkriveni bili svima pristupačni i da bi tako svatko mogao da upozna historiju našeg grada.

Dolaze turisti koji žele sve to upoznati, ali oni mogu vidjeti samo sredovjekovni gradić koji polako propada, a oko njega niču novogradnje, niče novi grad.

Svatko bi morao da misli kako da se sačuva to što propada, da sačuvaju starine za svoju djecu i nove generacije.

Napomena: Premda u maturalnoj radnji 1966. godine ove učenice ima mnogo nedorečenosti, premda ni pojedini podaci nisu do kraja objašnjeni niti naučno dokumentirani, napose oni materijali koji su kasnijim istraživanjima dobili nove potvrde, radnja zaslužuje pažnju, zaslužuje pohvalu. Jer, živjeti u ovom gradu a ne poznati makar dio onoga što on ima, što on predstavlja u dugoj i bogatoj prošlosti ovoga otoka, znači živjeti zatvorenih očiju. Mlade generacije ove škole kroz život kroče otvorenih očiju uvjereni u bolje sutra, ali sa dubokom pažnjom i zahvalnošću za isto tako bogatu prošlost.

**Spomenica
gimnazije »Čedo Žic«
u K r k u
1921 - 1971**

**K R K
1971**

KRČKI ZBORNIK

POVIJESNOG DRUŠTVA OTOKA KRKA
PODRUŽNICE POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE

SVEZAK 3

Urednički odbor:

dr BRANKO FUČIĆ

PETAR STRČIĆ (glavni urednik)

RIKARD ŽIC

RUDOLF ŽIC

Urednik ovog sveska:

FRANJO MATEJČIĆ

Slika na koricama:

ANTON DEPOPE (Motiv grba grada Krka)